

Bojan Himmelreich

dr. zgodovine, arhivski svetnik, Zgodovinski arhiv Celje,
Teharska cesta 1, SI – 3000 Celje
e-naslov: bojan.himmelreich@zac.si

PREKMURJE NA PARIŠKI MIROVNI KONFERENCI TER PRIZADEVANJA DR. FRANCA KOVAČIČA IN DR. MATIJE SLAVIČA ZA NJEGOVO PRIKLJUČITEV K SLOVENIJI

V začetku januarja leta 1919 so se v Parizu zbrale delegacije držav zmagovalk velike vojne 1914–1918. S prvim plenarnim sestankom 18. januarja je začela z delom mirovna konferenca, ki naj bi prinesla osnove za preureditev sveta. A delegacije držav udeleženk so bile pred težko nalogo kako doseči soglasja ob množici različnih interesov. Že pred konferenco se je lahko slutilo dvojne stvari, ki sta se z njenim delom pokazali kot resnični: da bodo glavno vlogo pri odločanju igrale velike sile in da bo Wilsonovih 14 točk neizogibno trčilo z željo po uresničitvi tajnih medvojnih dogovorov o zagotovitvi ozemeljskih širitvev na račun uslug v vojni. Načelo enakopravnosti in pravice do samoodločbe narodov, obsodba tajne diplomacije ter spoštovanje strateških meja in zgodovinskih dokazov so se soočili z izključno skrbjo za svoje državne interese, pravico zmagovalcev do posebnega položaja in izvajanje tajnih dogovorov, sklenjenih na račun drugega brez njegove vednosti.

Države udeleženske so se delile v dve skupini. Prvo, manjšo, je sestavljalo pet držav velesil (Francija, Velika Britanija, ZDA, Italija in Japonska), katerih voditelji (Vrhovni svet) so se sestajali za zaprtimi vrati in držali vse niti odločanja v svojih rokah.¹ O delu konference in odnosih med državami je dr. Matija Slavič maja 1919 v pismu, objavljenem v časopisu, napisal: »O željah narodov, ki so priznani pred njo, se da ta deseterica poučiti le na kratko. Potem pa prepusti

¹ Prim. Bojan Himmelreich, Slovenski člani jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci, 1919–1920, v: *Celjski zbornik* 1993, Celje 1993, str. 163 (dalje: Himmelreich, Slovenski člani jugoslovanske delegacije).

vse delo svojim svetovalcem, tj. raznim komisijam, ki nimajo z zastopniki narodov nobenega uradnega stika, razen v nekaterih primerih. Naša delegacija torej nima nobene priložnosti, se kje pogajati, prepirati itd., kakor se to misli, da bi moralo biti pri pogajanjih.«²

1 PRIČAKOVANJA SLOVENCEV OD KONFERENCE IN PRIPRAVE NANJO NA SLOVENSKEM

Na Slovenskem so, če sledimo časopisju, pariško mirovno konferenco pričakovali kot srečanje, ki bo le potrdilo vse zahteve slovenskega naroda, torej združitev vseh ozemelj, naseljenih s Slovenci. Pri tem so včasih nekritično naštevati ozemlja, ki naj bi prišla v takšen okvir. Primer je zapis mariborske *Straže* iz sredine januarja 1919, ki je od delegatov v Parizu pričakovala, da bodo rešili vsako slovensko vasico na Primorskem, v Beneški Sloveniji, na Koroškem, Štajerskem in v Prekmurju.³ Za tedanje javno mnenje je značilna tudi ugotovitev celjske *Nove dobe*, da bo z Madžari in Nemci »posel lahek«, ker bo antanta v sporu med njimi in Slovenci »brezpogojno stala na naši strani«.⁴

Torej je tudi glede Prekmurja veljalo prepričanje, da bodo stvari šle zlahka v slovensko korist. »*Takoj po* novemberskem prevratu smo bili vsi Prekmurci prepričani, da je naša pokrajina že sama obsebi Jugoslavija. Vsi, tudi Ogri, celo madžaroni, so smatrali Prekmurje za jugoslovansko posest,« je zapisala *Murska straža* avgusta leta 1919.⁵ Kako so gledali na Wilsona, pove tudi naslednji citat: »*Ko je star prekmurški kmet slišal, da se pogajajo za Prekmurje, me je vprašal: 'Kaj pogajajo se? Ali je to mogoče? Ali g. Wilson ve o tem?'*«⁶ Tako kot drugod v slovenskih krajih je tudi v Prekmurju (kot se lahko razbere tudi iz pisanja Novin) brezpogojni vdanosti avstro-ogrski monarhiji in vladarski družini naklonjenemu pisanju z začetka vojne (»*Ka je Slovence posebno lübo pokojni, vsaki zná.*«)⁷ sledilo počasno ohlajanje navdušenja. Obseg tega navdušenja je bil v veliki meri obratno sorazmeren z obsegom slabih novic z bojišč ali premo sorazmeren s količino živil, ki so jih dobili na nakaznice.

Na Slovenskem so s konkretnimi pripravami na mirovno konferenco pričeli avgusta 1918 z zbiranjem in urejanjem gradiva o slovenskih narodnostnih mejah, a razprave o narodnostnem vprašanju in o možnostih rešitve vprašanja političnega okvira, v katerem bi želeli Slovenci živeti, so se začele vsaj poldrugo leto poprej. Šlo je za proces, v katerem so Slovenci oblikovali svoje zahteve, s katerimi so kot del Kraljevine SHS prišli na mirovno konferenco. S tem

² *Straža*, 26. maj 1919, št. 42, str. 1–2: Pismo iz Pariza.

³ *Straža*, 17. januar 1919, št. 5, str. 1: Zbor zaupnikov Jugoslovanske ljudske stranke v Celju.

⁴ *Nova doba*, 18. januar 1919, št. 5, str. 1: Jugoslovani in mirovna konferenca.

⁵ *Murska straža*, 1. avgust 1919, št. 16, str. 1: Prekmurje.

⁶ Prav tam.

⁷ *Novine*, 12. julij 1914, št. 28, str. 3: Pobožnost pokojnoga tronaslednika i njegove žené.

vprašanjem so se že prej ukvarjali tudi Slovenci v tujini (Jugoslovanski odbor in izseljenci v ZDA). Jugoslovanski odbor je že leta 1915 predal predstavnikom antante zapis o položaju Jugoslovanov v Avstro-Ogrski in njihovi pravici, da ustanovijo neodvisno državo, ki bi obsegala med drugim tudi »južno Štajersko z obmejnimi predelom jugozahodne Ogrske«.⁸

V statutu Narodnega sveta v Ljubljani je bilo zapisano, da se ustanovita med drugimi tudi odsek za določitev narodnih meja in odsek za pripravo pogajanj med narodi, v katera naj se pritegnejo strokovnjaki za ta področja.⁹ Ta sklep je bil realiziran s postavitvijo pokrajinskih odsekov, ki naj bi pripravljali gradivo, ki bi bilo v pomoč pri postavljanju zahtev glede mej. Pokrajinski odsek za Štajersko (Narodni svet za Slovensko Štajersko) je na ustanovnem zboru 26. septembra določil odbor, katerega naloga je bila določitev meja proti severu in proti Madžarski. Glede slednje je bilo rečeno, da mora zajeti tudi Prekmurje. Člana sveta sta bila tudi dr. France Kovačič in dr. Matija Slavič. Prvi je prevzel referat za bodočo jugoslovansko-avstrijsko mejo na Štajerskem, Slavič pa referat za Prekmurje. Kovačič torej ni bil neposredno vpet v delo pri »prekmurski« meji, a je njegov boj za štajerski del meje učinkoval tudi v korist Prekmurja, ki bi ga Slovenci izgubili, če bi meja na Štajerskem tekla drugače. Oba sta svoje delo utemeljila na množici pred tem zbranih podatkov. Na seji 26. oktobra so začrtali mejo na Štajerskem, ki naj bi jo zahtevali. Na podlagi teh sklepov je dr. Kovačič sestavil elaborat, ki ga je predložil Narodnemu svetu v Ljubljani.¹⁰

V tem prvem obdobju priprav na mirovno konferenco je glede Prekmurja nastal le elaborat Matije Slaviča. Osnova zanj so bili podatki, ki jih je Slavič zbral pri potovanjih po Prekmurju meseca avgusta in septembra 1918.¹¹ Kot mejo na severu je predlagal Rabo, na vzhodu pa srednji in zgornji tok Krke. Na to je oprl svoj predlog meje v Prekmurju, ki ga je podal 4. januarja na seji Narodnega sveta. Ta je zajela območje do Monoštra.

Vso to dejavnost je vneto spremljalo in komentiralo slovensko časopisje, ki je kar tekmovalo katero bo določilo večji obseg prihodnjih meja političnega okvira Slovencev. A pri tem je v ospredje postavljalo razmejitve z Italijani in Nemci, Slovence ob Muri in preko nje pa je pozabilo. O pomanjkanju vedenja o Prekmurju nam zgovorno priča naslednji citat: »Posebno pozornost bomo obračali tudi našim bratom v Prekmurju. S temi danes še ne moremo imeti neposrednih vezi, ker so še odrezani od nas. Vsled tega prosimo vsakogar, ki izve kaj o dogodkih v Prekmurju in o trpljenju naših tamkajšnjih bratov, da nam vse

⁸ Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919*, Zagreb 1920, str. 24–27.

⁹ *Grada o stvaranju jugoslovenske države (1. I–20. XII 1918) I–II* (priredila Bogdan Krizman in Bogumil Hrabak), Institut društvenih nauk, odeljenje za istorijske nauke (Serija III – Grada), Beograd 1964, str. 254–255.

¹⁰ Prim. Bogo Teply, Dr. Fran Kovačič in dr. Matija Slavič, njuno delo za Prekmurje, v: *Panonski zbornik* (ur. Franc Zadavec), Murska Sobota, 1966, str. 312–313.

¹¹ Prav tam, str. 313.

to po najkrajši poti sporoči.«¹² O narodni zavednosti prekmurskih Slovencev in njihovi odločitvi za Jugoslavijo pa so le spregovorili v *Naprej* 7. decembra 1918. Navajajo tudi citat iz izjave prekmurskih Slovencev: »Od vseh Slovencev pozabljeni in zapuščeni, in tudi našim najbližjim sosedom nepoznani ogrski Slovenci se izrekamo za jugoslovansko deklaracijo, da s tem svetu pokažemo, da nas madžarska povodenj še ni poplavlila in da se čutimo dovolj močne otresti se madžarskega jarma, ki nas je gnjavil stoletja in stoletja ...«¹³ Obseg prepričanja o demokratičnosti odločanja o mejah po njegovih načelih je bil tolikšen, da so menili, da je dovolj, da posamezen narod le povzdigne svoj glas. Suvereno se je zapisalo »željo in zahtevo, da se Slovenske Gorice, Mursko polje z Radgono, Prekmurje in Medjimurje brezuvetno in brezpogojno priklopi Jugoslaviji.«¹⁴

Plod prvega dela priprav na konferenco je bil dogovor o okviru mejnih zahtev in gradivo, ki ga je imel ing. Janko Mačkovšek pri sebi ob prihodu v Pariz in je lahko, opirajoč se nanj, popravil Pašičev predlog o slovenskih mejah na Koroškem, Štajerskem in v Prekmurju. Mačkovšek je že pred ustanovitvijo Narodnega sveta začel zbirati in urejati gradivo o slovenskih etnografskih mejah, po ustanovitvi Narodnega sveta pa ga je ta imenoval za referenta za narodnostne meje. Na primeru omenjenega stika Mačkovška in Pašića lahko navedemo primer, kakšen je bil položaj Slovencev znotraj delegacije. Doživljali so tudi nizke udarce. Pašić je januarja 1919 pokazal Mačkovšku zemljevid, na katerega je sam narisal črto, ki naj bi bila slovenska narodnostna meja. Trdil naj bi, da jo je postavil v soglasju z Antonom Korošcem, a ta črta je poleg Slovencev na zahodu in severu obšla tudi vse Prekmurje. Pašić je šele po upornem Mačkovškovem dokazovanju naročil, naj črto popravijo.¹⁵ Drugi takšen primer nastopa delegata proti slovenskim interesom je bil A. Trumbićev nastop na zboru francoskih znanstvenikov, ko je izjavil, da je Drava narodna meja Slovencev.¹⁶

V drugi polovici decembra so v Ljubljani stekle intenzivnejše priprave na konferenco. Sprožilo jih je pismo Antona Korošca Narodni vladi, da je na razpolago le malo časa. Pozval je k ustanovitvi komisije za mirovno konferenco, kar so tudi naredili. Ta v časovni stiski ni mogla realizirati vseh svojih načrtov, do dokončnih sklepov so prišli le glede teritorialnih vprašanj na seji Narodnega sveta 4. januarja 1919 pod vodstvom dr. Korošca. Med ostalimi referenti za posamezna področja sta bila prisotna dr. Kovačič za Koroško in dr. Slavič za Prekmurje. Določili so zahteve mirovni konferenci glede celotne slovenske meje. Glede Prekmurja so določili meje, ki so se ujemale s Slavičevim predlogom,

¹² *Murska straža*, 19. april 1919, št. 1, str. 3: Poziv!

¹³ *Naprej*, 7. december 1918, št. 281, str. 4: O prekmurskih Slovencih.

¹⁴ *Straža*, 17. januar 1919, št. 5, str. 1: Zbor zaupnikov Jugoslovanske ljudske stranke v Celju.

¹⁵ Prim. Himmelreich, Slovenski člani jugoslovanske delegacije, str. 167.

¹⁶ *Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920* (priredila Bogdan Krizman in Bogumil Hrabak), Beograd 1960, str. 87.

torej na severu po Rabi, na vzhodu pa po srednjem in zgornjem toku Krke. Dr. Slavič se je priključil dr. Ivanu Žolgerju, ko je ta 15. januarja 1919 iz Beograda odpotoval v Pariz. Kot je sam napisal v pismu iz Pariza, so tja prispeli pozno, saj so morali v Ženevi čakati teden dni. Z dr. Kovačičem sta prispela skupaj.¹⁷

2 DELO SLOVENSКИH ČLANOV DELEGACIJE KRALJEVINE SHS NA KONFERENCI

Na konferenci je v različnih telesih delegaciji SHS delovalo več kot 20 Slovencev. Največ, deset, jih je sodelovalo v zgodovinsko-etnografski sekciji, ki je imela najtežje delo. Njena naloga je bila zbirati potrebno znanstveno gradivo za delegacijo. Po skopih podatkih se da sklepati, da sta bila med nosilci dela te sekcije poleg omenjenega Mačkovška še dr. Niko Zupanič / Županič in dr. Lambert Ehrlich pa tudi dr. Slavič in dr. Kovačič. Člani te sekcije so bili dobri poznavalci političnih in narodnostnih razmer v krajih, ki jih je hotela pridobiti novonastala država.¹⁸ V njenem okviru je delovala podsekcija za severno državno mejo. Zupanič jo omeni z imenom podsekcija za slovensko nemško mejo, Prekmurje in češkoslovaški-jugoslovanski koridor. Vanjo sta bila kot eksperta določena dr. Kovačič in dr. Slavič. Prvi je bil namestnik njenega vodje (Zupaniča), drugi pa njen tajnik. Prvo sejo je imela 18. februarja 1919 in na njej je dr. Slavič prebral prvi del svojega elaborata o Prekmurju. Na tem sestanku so si razdelili delo, dr. Kovačič je bil zadolžen za mejo na Štajerskem, dr. Slavič za Prekmurje. Podsekcija se je sestala sedemkrat (dr. Kovačič in dr. Slavič sta bila vedno prisotna), prvih šest sestankov se je odvilo v manj kot mesecu dni do 11. 3. Na njih so predebatirali gradivo, ki sta ga pripravila Slavič in Kovačič o Prekmurju in Koroški (in njegov elaborat o Dravi, ki ne more biti meja), ter besedila predlagali v obravnavo skupni etnološki sekciji. Elaborate in sklepe te podsekcije so najprej pregledali na sestankih etnografske sekcije in šele nato so jih posredovali vodstvu delegacije, ki se je odločilo o njihovi morebitni uporabi. Etnografska sekcija in tako seveda tudi podsekcija za severno mejo je bila v povsem podrejenem položaju glede politične sekcije. Ta je bila vodilna v delegaciji in ni obveščala etnografske, če ni bilo nujno potrebno. Ta podrejeni položaj so v etnografski sekciji zaznali že februarja in tudi na sestanku podsekcije za severne slovenske meje so ga že na drugem sestanku (25. 2.) obžalovali. Zadnji sestanek sekcije je bil 11. julija 1919, ko so pregledali opravljeno delo.

Zadolžitev podsekcije je bil tudi t. i. češkoslovaški-jugoslovanski koridor. Že v času vojne je poznejši češkoslovaški predsednik Tomaš Masaryk predstavil zamisel, da bi vzpostavili neposredno ozemeljsko povezavo zahodnih in južnih

¹⁷ *Stráža*, 24. februar 1919, št. 16, str. 1–2: Poročilo iz Pariza.

¹⁸ Prim. Himmelreich, Slovenski člani jugoslovanske delegacije, str. 165–166.

Slovanov. Z vzpostavitvijo okoli 200 km dolgega in 80 km širokega ozemlja, ki bi zajemalo pas ob meji med Avstrijo in Madžarsko, bi povezali Češkoslovaško republiko in Jugoslavijo. Ta pas bi zajel tudi Porabske Slovence in Gradiščanske Hrvate, zato ga je zagovarjala tudi jugoslovanska delegacija. V omenjeni podsekciji je bil zanj zadolžen Josip Lakatoš, po njegovem odhodu pa je referat na to temo izdelal dr. Matija Slavič.¹⁹ Vendar to vprašanje ni nikoli prišlo na dnevni red konference.

Ko je mirovna konferenca začela z delom, je delegacija Kraljevine SHS morala že 8. januarja oddati svoje zahteve glede meja, dva dneva pred tem pa je Pašić na sestanku delegacije predložil zemljevid, na katerem je bilo Prekmurje izpuščeno. Po Ehrlichovem zapisu »Pašić prvotno sploh ni vedel« za Prekmurje. Po opozorilu slovenskega delegata Rybaša in izvedenca Mačkovška, da je bilo izpuščenih okoli 100.000 Slovencev, je slednji dobil nalogo, naj zemljevid popravi v skladu z narodnostno mejo. Mačkovšek je za severno mejo določil Rabo, na vzhodu pa jo je umestil na razvodnico med Krko in Ledavo. Ob koncu januarja so v delegaciji uskladili mnenje glede t. i. nemškega trikota med Rabo in staro avstrijsko-ogrsko mejo ter ga v 3. marca konferenci izročeni uradni zahtevi niso zajeli. Vendar je zaradi vztrajanja generala Pešića, da je Monošter nemogoče vojaško braniti brez omenjenega trikotnika, ostal v vojaških zemljevidih.²⁰

Jugoslovanska delegacija na konferenci je vrhovnemu svetu svoje zahteve prvič predstavila 18. februarja 1919. Slovenske zahteve je tedaj predstavil dr. Žolger. Kmalu po tem se je razvedelo za namen predstavnikov velesil, da za severno mejo slovenskih ozemelj določijo Dravo. Prva zamisel teritorialne komisije na mirovni konferenci, ki se je od konca februarja ukvarjala s slovensko in jugoslovansko severno mejo, je bila namreč enostavna in pregledna postavitev meje po rekah Dravi in Donavi.²¹ Tako je, pod vplivom madžarske propagande, ki je v statistikah omenjala Slovence kot npr. »*druge narodnosti*«, prvi Johnsonov predlog za razmejitev v Prekmurju slovenski strani dodelil le neznamen kosček ozemlja.²² To bi odrezalo ne samo Štajersko, temveč tudi Prekmurje. Ker 3. marca izročeni memorandum ni vseboval veliko podatkov o Prekmurju, je po naročilu delegata Žolgerja dr. Slavič napisal referat s podrobnimi podatki o zgodovinskem razvoju in narodnostnem stanju v Prekmurju, ki so ga 7. marca

¹⁹ Prim. Niko Županič, Podsekcija jugoslovanske etnografske sekcije na konferenci mira v Parizu 1919 za slovensko nemško mejo, za Prekmurje in čehoslovaški-jugoslovanski koridor, v: *Etnolog, Glasnik kr. etnografskega muzeja v Ljubljani*, Ljubljana 1928, str. 86–89. Prim. Uroš Lipušček, *Prekmurje v vrtincu pariške mirovne konference 1919: vloga ZDA in kartografa Douglas W. Johnsona pri določanju slovenskih (prekmurskih) meja*, Petanjci 2019, str. 55–57.

²⁰ Prim. Lambert Ehrlich, *Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20*, v: *AES* 24, str. 147 (dalje: Ehrlich, *Pariška mirovna konferenca*).

²¹ Prim. Matija Slavič, *Prekmurske meje v diplomaciji*, v: *Slovenska krajina, zbornik ob petnajstletnici osvobodjenja* (ur. Vilko Novak), Beltinci 1935, str. 83 (dalje: Slavič, *Prekmurske meje v diplomaciji*).

²² Fran Erjavec, *Slovenci na mirovni konferenci 1919–1920*, rokopis, hrani NUK.

izročili Andréju Tardieauju, predsedniku teritorialne komisije. V njem je bilo pokazano na madžarsko politiko umetnega, statističnega, zmanjševanja števila Slovencev. Teritorialna komisija je 12. marca opustila zamisel o Dravi kot mejni reki, a znova se je pojavila ideja, da bi kot mejno črto med Jugoslavijo in Madžarsko uporabili Muro od Cmureka do njenega izliva v Dravo. S tem bi bilo Prekmurje izgubljeno. V predlogu glede meja proti Madžarski je teritorialna komisija za Vrhovni svet okoli 20. marca res predlagala Muro kot mejo. Kot razlog za izločitev Prekmurja iz okvira jugoslovanske države je teritorialna komisija navajala dejstvo, da je Mura dobra zemljepisna ločnica, da bi ob poseganju meje preko nje zašli v nejasnosti pri določanju narodnostne pripadnosti prebivalstva. To je povzročila madžarska stran, ki je uvedla nova madžarska krajevna imena, ki se nikakor niso ujemala s tistimi na zemljevidih in s slovenskimi. Namignjeno je bilo tudi, da je bil Maribor kompenzacija za Prekmurje in Celovec.

S Prekmurjem so se torej vodilni predstavniki velesil na konferenci začeli ukvarjati šele konec marca. Za jugoslovanski predlog razmejitve se niso mogli odločiti, ker so imeli težave zaradi madžarskih potvorjenih statističnih podatkov. Poleg spremenjenih krajevnih imen je madžarska oblast v desetletjih od 1880 do 1910 statistično krčila število Slovencev v Prekmurju. Na podlagi popisov prebivalstva in madžariziranih imen naselij ni bilo moč določiti razširjenosti in števila prekmurskih Slovencev. In po analogiji z Dravo se jim je tudi Mura zdela kot primerna za mejo. Tedaj naj bi Slavič ugotovil kaj je potrebno predložiti predstavnikom velesil. Pripravil je knjižico v francoščini, ki je prinašala splošni opis Prekmurja, statistiko in etnografsko karto.

Delegacija si je prizadevala, da bi ameriški in angleški strani, ki sta najbolj nasprotovali, in tudi pri francoski, bolj naklonjeni, a še vedno ne dovolj poučeni o dejanskem stanju na spornem ozemlju Prekmurja, z dejstvi dokazala napačnost odločitve teritorialne komisije. Dr. Slavič je po naročilu etnografske sekcije delegacije svojo, 7. marca izročeno spomenico, razširil v brošuro s priloženim zemljevidom, ki je izšla v 1000 izvodih (M. Slavic, *Le Prekmurje*, Paris 1919). Prve izvode, natisnjene 20. aprila, so poslali deseterici najpomembnejših oseb v teritorialni komisiji. Zaradi nejasnosti glede krajevnih imen je dr. Slavič sestavil tudi natančno statistiko vsega Prekmurja po naselbinah (M. Slavic, *De la Statistique du Prekmurje*, Paris 1919). V njej je uporabil podatke ljudskega štetja iz let 1890 in 1910 po uradnih madžarskih podatkih. Nova madžarska imena je primerjal s starimi slovenskimi in dokazal, da je madžarska stran skušala izbrisati Slovence kot poseben narod. V prvem od omenjenih štetij so bili označeni kot Vendi, v drugem pa kot druge narodnosti. Dr. Slavič je s pomočjo dr. Brezigarja izdelal tudi pregled gospodarstva, v katerem je dokazoval, da je Prekmurje povezano z ostalo Slovenijo in mu je obdobje, ki ga je preživel pod Madžarsko, v gospodarskem pogledu škodovalo. Tako madžarska oblast npr.

ni dovolila postavitve mostov preko Mure. Omenjeni pregled so izročili predstavnikom odločujočih držav in ravno to naj bi odločilo pri spremembi stališča ameriških in britanskih predstavnikov. Ni znano, koliko so k temu prispevali tudi osebni stiki slovenskih članov delegacije (tudi dr. Slaviča), ki so aprila imeli razgovore s predstavniki omenjenih držav, vsekakor pa je teritorialna komisija zatem izdelala dopolnilo k svojemu prvotnemu predlogu in je Prekmurje (sicer brez Kobilja in Lendave) prisodila Kraljevini SHS. A Vrhovni svet 12. maja kljub temu pri odločanju ni sledil temu predlogu, še zlasti zaradi nasprotovanja Italijanov, ker da v Prekmurju sploh ni stalno naseljenega naroda, temveč samo »ena vrsta ciganov, ki se selijo od enega do drugega kraja«.²³

Na tem mestu se podrobneje ozrimo k že omenjenemu dr. Ehrlichu. Pri delegaciji je deloval kot ekspert za Koroško, a je bil marca 1919 dejaven tudi pri reševanju Prekmurja. Ko se je zdelo, da je to izgubljeno, so člani jugoslovanske delegacije, v želji spremeniti stališče teritorialne komisije, skušali doseči spremembo tudi v osebnih stikih z vplivnimi predstavniki komisije in izvedenci velesil za ozemeljska vprašanja. Tako se je dr. Ehrlich sredi aprila (skupaj z dr. Slavičem, Vošnjakom, Pitamicem in Šveglom) udeležil pogovorov z britanskimi, ameriški in francoskimi izvedenci za ozemeljska vprašanja zaradi Koroške.²⁴

Zaradi opisanega razvoja dogodkov je jugoslovanska delegacija zaprosila za avdienco pri Clemenceauju, da bi dobila možnost pred teritorialno komisijo ustno razložiti svoje stališče. To se je 20. maja tudi zgodilo in Žolger je v novem predlogu, upoštevajoč Slavičev podrobni narodnostni zemljevid, postavil zahtevo po Prekmurju z mejo na severu po razvodnici med Muro in Rabo, torej brez Monoštra in okolice. S tem predlogom bi zunaj meja ostalo skoraj 4.800 Slovencev. Za ta predlog so se odločili, ker ga je pred tem, 12. maja, podprl tudi ameriški član teritorialne komisije Johnson in kot se je pozneje izkazalo, ga je sprejel tudi Vrhovni svet.²⁵

Nova situacija se je pojavila junija, ko je Avstrija postavila zahtevo po zahodnih delih Madžarske, tudi po komitatu Zala. Če bi Avstriji priznali pravico do madžarskega ozemlja z nemškim prebivalstvom, bi jugoslovanski državi morali dodeliti tudi vse madžarsko ozemlje s slovenskim prebivalstvom. Zato je v jugoslovanski delegaciji spet oživila zahteva po Monoštru in okolici. Julija so skušali z osebnimi stiki pri predstavnikih velesil, sodeloval je tudi Slavič, pridobiti naklonjenost za svojo zahtevo, a so razen pri Francozih naleteli na gluha ušesa.²⁶

²³ Prim. Ehrlich, Pariška mirovna konferenca, str. 148–150.

²⁴ Prav tam, str. 150.

²⁵ Prav tam, str. 151–152.

²⁶ Prav tam, str. 153–154.

Generalno tajništvo mirovne konference je 2. avgusta obvestilo delegacijo Kraljevine SHS o dokončni rešitvi meja v Prekmurju. Že 9. julija je Vrhovni svet na sestanku določil mejo med Madžarsko in Kraljevino SHS in to v tistih okvirih, ki jih je postavila jugoslovanska delegacija v svojem predlogu 20. maja. Poznejše dopolnitve jugoslovanskih zahtev v zvezi z Monošтром in okoliškimi vasmi torej niso bile sprejete. Vrhovni svet jih je zavrnil 1. avgusta, ugodil pa je enemu predlogu in dovolil jugoslovanski vojski zasesti Prekmurje, kot je delegacija predlagala že 16. julija. 12. avgusta so čete Kraljevine SHS začele zasedati Prekmurje, četam pa so sledili slovenski uradniki, ki so prevzemali oblast.²⁷ Posredovanje te novice pove dosti o hitrosti obveščanja v tistem času. Jugoslovanska delegacija je pismo generalnega tajnika mirovne konference o omenjenem sklepu dobila 4. avgusta, beograjska vlada pa je obvestilo delegacije dobila čez dva dneva.²⁸

3 RAZMEJITVENA KOMISIJA ZA DOLOČITEV IN OZNAČITEV MEJE KRALJEVINE SHS IN MADŽARSKE

Januarja 1920 so na konferenci v Parizu Madžarski predložili mirovno pogodbo, madžarski predstavnik na konferenci jo je podpisal v začetku junija, madžarska vlada pa jo je ratificirala 15. novembra 1920. Določitvi meja na papirju je sledila določitev v naravi. To nalogo je opravila mednarodna razmejitvena komisija, ki je pričela z delom konec avgusta leta 1921. Mirovna konferenca ji je dala nalogo, da po ratifikaciji mirovne pogodbe določi in označi meje Kraljevine SHS in Madžarske. Vodje delegacij posameznih držav (Francije, Velike Britanije, Italije in Japonske ter Jugoslavije in Madžarske) so bili častniki, v jugoslovanski delegaciji so kot poznavalci prekmurskih meja sodelovali dr. Franc Vodopivec, Božidar Sever in dr. Matija Slavič.

Zgolj tehnično opravilo, torej določitev trianonskih meja na terenu, se je zaradi dodatnega besedila, ki ga je komisija dobila ob splošnih navodilih za razmejitveno delo, pokazalo za veliko bolj obsežno in težavno. V t. i. Sprememnem pismu, ki ga je napisal francoski predsednik Alexandre Millerand, je bilo navedeno, da sme razmejitvena komisija mejo tudi popraviti, če bi se pojavile kakšne narodnostne, gospodarske ali druge težave v zvezi s trianonsko mejo. Čeprav ti popravki ne bi smeli biti tako obsežni, da bi bistveno spremenili mejo, so na madžarski strani v tem navodilu videli priložnost, da bi si pridobili še kakšen del obmejnega območja. Trianonska meja, ki naj bi bila po njihovem mnenju določena brez obzira na narodnostne in gospodarske obzire, naj bi bila izrazito neprimerna na svojem severovzhodnem delu, na področju od Velikih

²⁷ Prav tam, str. 155.

²⁸ Prim. Slavič, Prekmurske meje v diplomaciji, str. 87.

Dolencev do Mure. V zvezi s tem in z ostalimi vprašanji so komisiji predložili mnogo gradiva, izdelanega na podlagi njihovega videnja realnega stanja. Dokazovali so, da Prekmurje tudi gospodarsko sodi k Madžarski, da je navezano nanjo, da ni gospodarskih stikov s Štajersko tudi zaradi slabih prometnih povezav. Pri svojem dokazovanju so uporabljali tudi zlagane trditve, npr. da so na Muri le 4 brodi, komisija pa jih je pri svojem delu naštel 11. Slabe prometne povezave pa so hoteli dokazati tudi s trditvami, da je lažje najti Venda, ki je bil v Ameriki, Italiji ali Franciji, kot takega, ki je bil enkrat v življenju v Ljubljani ali v bližnjem Ljutomeru. Jugoslovanska stran ni uradno odgovarjala na navedene zapise madžarske strani, saj je komisija »*po statistiki in lastnem opazovanju lahko spoznala resnico*«. Razlog za to je videla tudi v »*principielnem stališču*«, da razmejitvena komisija nima pravice nasprotovati odločitvi konference, da celo Prekmurje pripada Kraljevini SHS in da bi predlagala bistvene spremembe trianonske meje.

Na mnenje članov komisije so skušali vplivati z demonstracijami za madžarsko stran po krajih, ki jih je komisija obiskovala. Ta je namreč izdelala vprašalnik z 20 vprašanji, ki ga je okrajni glavar v Murski Soboti, natiskanega v madžarščini in prekmurščini, moral razposlati po občinah v obmejnem območju na jugoslovanski in madžarski strani. Nanje naj bi ob prihodu odgovorilo po 6 izbranih mož. Zanimiv je Slavičev zapis o tem kako so v slovenskih občinah odgovarjali na poizvedbe komisije glede prebivalstva, da so Slovenci ali Vendi. Na vprašanje kakšne narodnosti so, so Slovenci odgovarjali, da so Slovenci, če so govorili slovensko, in da so Vendi, če so govorili madžarsko. Zanimivo pa je, da so predstavniki slovenskih občin, ki so bile določene, da pridejo na madžarsko stran meje, odgovarjali, da so Slovenci in ne Vendi.

Komisija se je dela na terenu lotila 15. septembra, ko je določila tromejo med Avstrijo, Kraljevino SHS in Madžarsko 20 kilometrov severno od Radgone, pri Tvrdkovi. Delo, ki naj bi, kot rečeno, bilo le tehnične narave, pa se je zaradi številnih razlogov zavleklo. Komisija je vestno poslušala predstavnike naselij, skozi katere naj bi tekla meja, in madžarske trditve na papirju so se večkrat pokazale za lase privlečene. In sploh naj bi jugoslovanska delegacija menila, da se nima smisla spuščati v razprave o madžarskih trditvah glede npr. venske teorije, saj je imela »*principielno stališče*«, da razmejitvena delegacija ni imela pravice odločati o pripadnosti Prekmurja in predlagati bistvenih sprememb trianonske meje. To trditev je v soglasju z vlado tudi predložila ob začetku dela razmejitvene komisije septembra 1921.

9. novembra je razmejitvena delegacija na seji v Varaždinu razglasila trianonsko črto, kakor jo je obhodila, za provizorično mejo, ki bi jo morali priznati obe prizadeti strani. Toda na seji razmejitvene komisije nekaj dni pozneje se je za upravičenega pokazal strah, ki se je zbudil v jugoslovanskem delu

razmejitvene delegacije pred to razglasitvijo. Slovenskim predstavnikom v razmejitveni komisiji se je zdelo sumljivo, ko je komisija pred tem začela poizvedovati kako daleč seže gospodarski vpliv Murske Sobote. Iz tega se je dalo sklepati, da ne misli dosoditi celega Prekmurja Madžarski, vendar bi lahko bile ogrožene občine, ki zaradi oddaljenosti niso bile tesno gospodarsko navezane na Mursko Soboto. 14. novembra so razmejitveni komisarji štirih velesil brez sodelovanja madžarskega in jugoslovanskega komisarja odločili, da predlagajo svetu Društva narodov spremembo trianonske meje. Madžarski naj bi se dosodilo 27 občin na severozahodu Prekmurja. Svet Društva narodov naj bi posredoval med Kraljevino SHS in Madžarsko. O sporu se je nato sredi leta 1922 odločalo v Londonu in Ženevi, končno pa je zadeva prišla pred zadnjo instanco, na veleposlaniško konferenco v Parizu. Ta se je 10. novembra 1922 odločila proti naknadnemu predlogu in priznala po razmejitveni komisiji določeno trianonsko mejo kot dokončno prekmursko mejo.

Ta sklep je omogočil začetek postavljanja mejnikov na meji z Madžarsko. Tudi to delo je opravila mednarodna razmejitvena komisija v nespremenjeni sestavi. Trajalo je še skoraj dve leti, preden je 6 članov komisije 8. julija 1924 v Zagrebu podpisalo končni razmejitveni dokument.²⁹

ZAKLJUČEK

V slovenskem zgodovinopisju obstaja več razlag zakaj je Kraljevini SHS uspelo v zahtevi po priključitvi Prekmurja. Omenja se komunistična oblast na Madžarskem, izgube velikega dela ozemlja na zahodu, nastanek in delo organov nove slovenske oblasti, Maistrovo vojaško delovanje. Karkoli že drži, Albin Prepeluh se spominja, da so bili med eksperti v delegaciji »dobri, uporabni ljudje, ki so poznali politične in narodne prilike v krajih, v katerih so živeli ali pa se rodili.«³⁰ Med njimi za vzhodno Štajersko in Prekmurje omeni tudi Slaviča. Tako njega kot Kovačiča je s Prekmurjem povezal dejstvo, da sta rojena na njegovi meji. Oba sta že zgodaj prihajala v stik s Prekmurci, zanimanje za to pokrajino pa sta kazala in se z njo seznanila že v času študija. Oba sta ga prepotovala in se seznanila s tamkajšnjim stanjem. Pravo delo za Prekmurje se je pri njiju začelo ob koncu 1. svetovne vojne. Kot nekateri drugi sta se dr. Matija Slavič in dr. Franc Kovačič na konferenco uvrstila kot izvedenca zaradi sodelovanja v pripravljanih delih na konferenco. Kovačič in Slavič sta med tistimi slovenskimi delegati, ki so največ pisali iz Pariza. Od tam sta se vrnila sredi leta 1919.

²⁹ O delu razmejitvene komisije: Slavič, *Prekmurske meje v diplomaciji*, str. 92–107.

³⁰ Albin Prepeluh, *Pripombe k naši prevratni dobi*, Ljubljana 1938, str. 274–275.

VIRI IN LITERATURA

Objavljeni viri

- Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919-1920*, Institut društvenih nauka, odeljenje za istorijske nauke Serija III - Građa, Beograd 1960, priredila Bogdan Krizman in Bogumil Hrabak.
- Građa o stvaranju jugoslovenske države (1. I-20. XII 1918) I-II*, Institut društvenih nauka, odeljenje za istorijske nauke Serija III - Građa, Beograd 1964, priredila Bogdan Krizman in Bogumil Hrabak.
- Ehrlich, Lambert, Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20 (za objavo pripravila Marija Vrečar), v: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 24, (ur. Metod Benedik), Ljubljana 2002.
- Šišić, Ferdo, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1919*, Matica Hrvatska, Zagreb 1920.

Literatura

- Erjavec, Fran, *Slovenci na mirovni konferenci l. 1919-1920*, tipkopis, Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana.
- Himmelreich, Bojan, Slovenski člani jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci, 1919-1920, v: *Celjski zbornik* 1993, Skupščina občina Celje, Celje 1993, str. 163-179.
- Lipušček, Uroš, *Prekmurje v vrtincu pariške mirovne konference 1919: vloga ZDA in kartografa Douglas W. Johnsona pri določanju slovenskih (prekmurskih) meja*, Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, Petanjci 2019.
- Prepeluh, Albin, *Pripombe k naši prevratni dobi*, Založba Univerzitetne tiskarne, Ljubljana, 1938.
- Slavič, Matija, Prekmurske meje v diplomaciji, v: *Slovenska krajina, zbornik ob petnajstletnici osvobojenja* (ur. Vilko Novak), Konzorcij, Beltinci 1935, str. 83-107.
- Teplý, Bogo, Dr. Fran Kovačič in dr. Matija Slavič, njuno delo za Prekmurje, v: *Panonski zbornik* (ur. Franc Zadavec), Pomurska založba, Murska Sobota 1966, str. 310-321.
- Županič, Niko, Podsekcija jugoslovenske Etnografske sekcije na konferenci mira v Parizu 1919 za slovensko nemško mejo, za Prekmurje in čehoslovaški-jugoslovanski koridor, v: *Etnolog* 2, Ljubljana 1928, str. 86-89.

Časopisi

- Novine*, 12. julij 1914, št. 28, str. 3: Pobožnost pokojnoga trononaslednika i njegove žene.
- Naprej*, 7. december 1918, št. 281, str. 4: O prekmurskih Slovencih.
- Straža*, 17. januar 1919, št. 5, str. 1: Zbor zaupnikov Jugoslovanske Ljudske stranke v Celju.
- Nova doba*, 18. januar 1919, št. 5, str. 1: Jugoslovani in mirovna konferenca.
- Straža*, 24. februar 1919, št. 16, str. 1-2: Poročilo iz Pariza.
- Murska straža*, 19. april 1919, št. 1, str. 3: Poziv!
- Straža*, 26. maj 1919, št. 42, str. 1-2: Pismo iz Pariza.
- Murska straža*, 1. avgust 1919, št. 16, str. 1: Prekmurje.

POVZETEK

Prispevek v uvodnem delu prikaže razmerja med državami udeleženkami pariške mirovne konference po prvi svetovni vojni, ki je začela zasedati januarja

1919. Slovenska javnost je gojila velike, nerealne upe glede združitve ozemelj, naseljenih s Slovenci.

Priprave na konferenco so se na Slovenskem začele avgusta 1918, v njih sta že sodelovala tudi dr. Franc Kovačič in dr. Matija Slavič, oba kot člana Narodnega sveta za Slovensko Štajersko. Prvi je prevzel referat za prihodnjo jugoslovansko-avstrijsko mejo na Štajerskem, Slavič pa referat za Prekmurje. V jugoslovansko delegacijo na konferenci sta bila imenovana kot izvedenca zaradi sodelovanja v pripravljanih delih nanjo. V delegaciji sta sodelovala v zgodovinsko-etnografski sekciji in sicer v podsekciji za severno državno mejo. Za zavrnitev nerresničnih trditev z avstrijske in madžarske strani sta napisala publikacije, ki so prikazale dejansko stanje na spornih območjih. Vsaj za Slaviča je znano, da je skušal delovati v korist slovenskih stališč tudi v osebnih stikih s strokovnjaki iz drugih delegacij. Oba sta tudi pisala poročila za slovensko časopisje.

Slavič je bil po ratifikaciji mirovne pogodbe z Madžarsko imenovan za člana mednarodne razmejitvene komisije, ki je določila in označila meje Kraljevine SHS in Madžarske. Delo je trajalo od avgusta 1921 do novembra 1922, postavljanje mejnikov pa še skoraj dve leti več, do julija 1924.

KLJUČNE BESEDE: *mirovna konferenca po 1. svetovni vojni, Prekmurje, dr. Matija Slavič (1877–1958), dr. Franc Kovačič (1867–1939)*

Summary

PREKMURJE AT THE PARIS PEACE CONFERENCE AND EFFORTS OF DR FRANC KOVAČIČ AND DR MATIJA SLAVIČ FOR ITS ANNEXATION TO SLOVENIA

In the introductory part, the article portrays the relationships between countries that participated at the Paris Peace Conference after the First World War, which started conveying in January 1919. The Slovenian public had great, unrealistic hopes for the unification of territories populated by Slovenians.

In Slovenia, preparations for the conference started in August 1918, and from the beginning included Dr Franc Kovačič and Dr Matija Slavič, both as members of the National Council for Slovenian Styria. The first took over the paper for the future Yugoslav-Austrian border in Styria, while the latter was in charge of the paper for Prekmurje. They were appointed as experts to the Yugoslav delegation at the conference due to their participation in the preparations for it. In the delegation, they were part of the historical-ethnographic section, i.e. in the sub-section for the northern state border. To refute the false statements of the Austrian and Hungarian sides, they wrote several publications which depicted the actual situation in the areas in question. At least for

M. Slavič, it is known that he also tried to act for the benefit of the Slovenian position in his personal contacts with experts from other delegations. Both also wrote reports for Slovenian newspapers.

After the ratification of the peace treaty with Hungary, M. Slavič was appointed a member of the international border commission which defined and marked the borders of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenians and Hungary. The work lasted from August 1921 to November 1922, and the placement of boundary stones almost two years longer, until July 1924.

KEYWORDS: *peace conference following the First World War, Prekmurje, Dr. Matija Slavič(1877–1958), dr. Franc Kovačič (1867–1939)*